

УДК 378.035.6

СПРЯМОВАНІСТЬ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НА НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ

Ніна Лозинська*, Катерина Беркита**

**Львівський національний університет імені Івана Франка*

вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна

***Львівська державна фінансова академія*

вул. Коперника, 3, 79000 Львів, Україна

Опанування певною системою загальнолюдських, національних цінностей може свідчити про рівень знань і певний рівень умінь користування ними в різних життєвих ситуаціях. Сьогодні триває пошук продуктивних педагогічних ідей, які можуть бути покладені в основу навчального процесу.

Розглянуто головні принципи навчання, які визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи вищої школи згідно із загальними цілями виховання і закономірностями процесу навчання.

Ключові слова: європейський простір вищої освіти, національна складова в освіті, ціннісні орієнтації, національні цінності, загальнолюдські цінності, принципи навчання в умовах євроінтеграції вищої освіти.

Сьогодні в Україні реалізується широкоформатна освітня реформа. Міністерство освіти і науки розробило й активно впроваджує Національну доктрину розвитку освіти у XXI столітті. Нові перспективи розвитку вищої освіти закладено в положеннях Указу Президента України від 17 лютого 2005 року “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”, наказах Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004 року “Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки” та “Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу”.

Відбувається становлення нової філософії освіти. З огляду на це перед вищими навчальними закладами стоять стратегічні й тактичні завдання.

Перше і головне – це модернізація змісту педагогічної освіти. Навчальний процес у вищих навчальних закладах перебудовується таким чином, щоб готувати конкурентоспроможного фахівця, адаптованого до ринкових і демократичних перетворень, здатного жити й творити в інформаційному суспільстві, глобальному світовому середовищі, бути громадянином світу і, водночас, відданим патріотом Української держави, речником національних інтересів.

У європейському освітньому просторі, окресленому Болонським процесом, роль особистості у навчально-виховному процесі та суспільстві в цілому чітко не визначена. Це може означати, що, прямуючи у визначений освітній простір, ми будемо змушені приймати стандарти, які, з одного боку, розширюють можливості й збільшують ефективність навчального процесу як такого, а з іншого, обмежують роль і можливості викладача чи студента як особистості.

За євростандартами випускника вищої школи формує навчальний процес як технологічна система, побудована за кредитно-модульним принципом. Згідно з традиціями вітчизняної вищої школи випускник як спеціаліст-професіонал і як особистість формується насамперед за допомогою іншого спеціаліста-професіонала й особистості, тобто викладача.

З метою реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти у проекті “Налагодження освітніх структур” визначено спільне у розумінні змісту кваліфікацій у термінах (визначеннях) компетенцій та результатів навчання. Результатами вважають набори компетенцій, що охоплюють знання, глибину усвідомлення і навички особи, яка навчається. Доцільність компетентнісного підходу полягає у можливості зберігати гнучкість та автономію у побудові (архітектурі) навчального плану.

На підставі досвіду понад 100 університетів з 16 країн-учасниць Болонського процесу та компаній-консультантів було визначено 85 умінь з найбільш значущих компетенцій. Відібрано 30 загальних компетенцій з трьох категорій: інструментальні, міжособистісні й системні [3].

Зважаючи на те, що головним ціннісним орієнтиром будь-якого вищого навчального закладу є особистість студентів, неприпустиме обмеження прав молодих людей, примусове нав'язування своїх поглядів та ідей. Спілкування і дискусії щодо оцінення подій у суспільстві дадуть змогу студентові здобути не лише відповідну фахову й соціально-культурну підготовку, але й стати людиною з творчим мисленням, з розвиненими здібностями, сформованими мотивами діяльності. Отож у процесі навчання важливо виробити у студента комплекс міжособистісних навичок, які пов'язані з умінням виражати почуття і формувати стосунки, з критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії та співпраці, умінням працювати в групах, брати соціальні та етичні зобов'язання.

Слід звернути увагу на психологічну тенденцію. Такі життєві принципи молоді людини, як прагматизм, матеріальне заохочення та забезпечення життя суперечать і не завжди сумісні з інтелектуалізацією, інтеграцією і спрямуванням на духовний саморозвиток та самовдосконалення. Ця тенденція є набагато складнішою за свою сутність та структуру і не менш

важливою і впливовою. Слід знайти точки дотику суперечливих принципів сучасного студента – майбутнього громадянина об'єднаної Європи.

Виникає проблема, пов'язана зі збереженням вітчизняних культурних та освітніх надбань і традицій, що не піддаються цілковитій технологізації та стандартизації. Вона потребує якісно іншого рівня вищої освіти, розвитку особистості й суспільства.

За тринадцять років незалежності України у галузі освіти розроблено чимало державних і національних програм, спрямованих на посилення національної складової в освіті. Сьогодні на національну ідею, тобто на українські пріоритети у формуванні особистості українця у широкому й вузькому розумінні цього визначення (громадянин України – українець за походженням), певною мірою “працюють” навчальні плани й програми, підручники й посібники, молодіжні організації, система позакласної роботи тощо. Українська національна ідея, хоча й не зовсім усвідомлено, проте дедалі глибше проникає в систему освіти й виховання студентської молоді, стає тією рушійною силою, яка веде людину до національного особистісного самоствердження й самозбереження шляхом осягнення себе як представника й носія культури, ментальності передусім конкретного народу і водночас як людини всесвіту.

Система загальнолюдських, національних цінностей є об'єктивним чинником, який детермінує зміст ціннісно-орієнтаційної основи кожної особистості.

Проблема цінностей перебуває в центрі уваги вчених різних галузей. На думку О. Я. Савченко, “сучасний стан педагогічної теорії і реальна практика вимагає наукового обґрунтування двох систем цінностей: тих, на які має орієнтуватися освіта зараз і на перспективу; тих, які мають створюватися, формуватися в самому освітньому процесі”[5].

Система цінностей повинна передусім відповідати системі відносин людини в світі. Сюди належить система ставлень людини до макро- і мікросередовища (космос, земля, природне, предметне, політичне, соціально-економічне, культурне середовище, яке оточує людину). У кожній з цих систем цінностей наявна підсистема стосунків між людьми, що зумовлюється такою загальнолюдською цінністю, як моральне, гуманістичне ставлення до людей. Відповідно мотиваційна сфера існування людини як елемента кожної з цих систем залежить від усвідомлення себе таким у взаємозв'язку з ними.

Індивідуальні особливості особистості – важливий суб'єктивний чинник, який зумовлює процес формування особистісної системи цінностей, тобто тих цінностей, якими людина опанувала. Чим чіткіше сформульована система загальнолюдських, національних цінностей, які усвідомлюють більшість людей, чим чіткіше визначена особистісна орієнтованість освітньої системи, тим більшою буде площа, на якій ґрунтується особистісна

система цінностей людини. Отже, відстань між першою та другою площинами зменшиться, і система цінностей, якими опанувала людина, буде насиченішою, повнішою, а відтак і рівень духовності – вищий.

Опанування певною системою загальнолюдських, національних цінностей може свідчити про рівень знань і певний рівень умінь користуватися ними в усіх ситуаціях життя. Однак для того, щоб людина керувалася нею в усіх ситуаціях життя, необхідна чітко сформована власна позиція.

У процесі оволодіння студентом загальнолюдськими, національними вартостями визначальним є не опанування змісту цих вартостей, а психологічна орієнтація суб'єкта. Правильна організація життя студентів у навчальних закладах, залучення їх до соціальних зв'язків забезпечує їхній розвиток, формування поведінки та внутрішнього світу. Зростання активності молоді людини у різноманітних формах збільшує свободу, її незалежність, робить її життя в освітній установі цікавим і значущим. Широке коло соціальних зв'язків дає можливість компенсувати неуспіх в одній діяльності значними досягненнями в іншій. Отже, молода людина набуває соціального досвіду спілкування з іншими, уміння долати труднощі, виробляє необхідні навички поведінки. Залучення студентів до різних форм національного виховання надає їм можливості через зміст діяльності оволодіти національними ідеями, вартостями, традиціями, відповідними ролями, формами поведінки.

Сьогодні триває пошук продуктивних педагогічних ідей, які можуть бути покладені в основу навчального процесу. Найпоширеніші педагогічні моделі такі: інформаційна, формуюча, розвивальна, активізуюча, вільна, збагачувальна. Сучасна філософська, педагогічна наука дедалі більше звертається до пошуку й осмислення нових технологій процесу навчання у вищій школі. Розуміння сутності побудови навчально-виховних процесів можна відобразити в трьох головних положеннях: науково-технократичному, гуманітарному, екзотеричному.

Педагогіка оперує такими принципами, які визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи вищої школи згідно із загальними цілями виховання і закономірностями процесу навчання, а саме: науковості навчання, його зв'язку з практикою; доступності навчання і поєднання абстрактності мислення з наочністю викладання; демократизму і гуманізму навчального процесу, його орієнтація на загальнолюдські та національні духовні вартості; індивідуалізації навчання, поєднання індивідуального пошуку знань студентів з роботою в колективі, єдність їхньою навчальною й дослідною роботою; професійного спрямування навчально-виховного процесу та орієнтації студентів на самостійну, свідому, творчу діяльність; наступності й безперервності у навчанні; емоційності викладання;

незалежності навчального процесу від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських, а також релігійних організацій.

Принцип науковості навчання та його зв'язку з практикою пов'язаний із закономірним зв'язком між змістом науки і навчальним процесом. Відповідно до цього принципу студенти у процесі навчання повинні опанувати основи науки, тобто об'єктивні факти, поняття, закони та способи їх дослідження.

Принцип демократизму та гуманізму свідчить про необхідність зосередження уваги у навчальному процесі на спільних загальнолюдських та національних духовних вартостях.

Індивідуалізація процесу навчання – організація навчально-виховного процесу, коли вибір способів, прийомів, темпу навчання залежить від індивідуальних відмінностей студентів, рівня розвитку їхніх здібностей до навчання. Індивідуалізація процесу навчання, ґрунтуючись на глибокому знанні викладачем індивідуальних особливостей, духовного світу кожного студента, сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, зважає на їхні нахили і інтереси, різне ставлення до навчання, до окремих навчальних дисциплін. Мета цього принципу – забезпечення максимально продуктивної роботи всіх студентів і на всіх етапах навчання, головню під час засвоєння нових знань.

Принцип активності й самостійності студентів у навчанні ґрунтується на визначених наукою закономірних положеннях. Сутність людської освіченості становлять глибоко і самостійно осмислені знання, набуті шляхом інтенсивної розумової діяльності; свідоме засвоєння знань студентів залежить від певних умов і чинників: мотивів, навчання, рівня і характеру пізнавальної активності суб'єктів, організації навчально-виховного процесу, методів, форм, засобів навчання тощо.

Багато залежить від майстерності викладача. І. А. Зязюн пропонує педагогічну майстерність визначити як “комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі”. Цей комплекс формують гуманістична спрямованість діяльності викладача, його професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

Найголовнішою характеристикою майстерності є гуманістична спрямованість, основою якої є такі інтереси, ідеали, ціннісні орієнтації викладача, які спрямовані на мету педагогічної діяльності – допомогу студентові в його розвитку.

Педагог Сухомлинський серцевину гуманізму вчителя визначив так: виховувати дітей так, щоб викликати бажання вчитися і вчити так, щоб викликати бажання стати доброю людиною. Таке твердження справедливе і щодо вищої школи.

Гуманістична спрямованість передбачає наявність у викладача такої установки, яка характеризується його готовністю бачити в кожній без винятку людині саме цікаву людину. Іншою ознакою такої спрямованості є глибока переконаність у тому, що кожна людина гідна поваги, доки вона не здійснить вчинок, що спричинить суспільний осуд і обурення.

Гуманізм педагога передбачає визнання за кожною особою права бути не схожим на інших (індивідуальність поглядів, захоплень, інтересів, рис характеру).

Якщо педагог є справді гуманістичним, то він ніколи не намагається пристосувати інших до власних уявлень про життя і не нав'язуватиме "мудрі", на його думку, правила, згідно з якими вони повинні жити. Гуманістичний викладач повинен усвідомити важливу річ: змінити інших можливо лише тоді, коли змінити самого себе.

У другій половині ХХ століття ідеї гуманізму висвітлено в працях родоначальників гуманістичної психології (Абрахама Маслоу, Карла Роджерса), а також педагогічних працях Василя Сухомлинського та Шалви Амонашвілі.

Карл Роджерс розглядає гуманізм навчання і виховання як таке, де немає примусовості оцінювати ззовні авторитаризм та імперативність, під якою розуміємо неухильне безпеліційне виконання учнями вказаних учителем дій, операцій. Гуманістична спрямованість педагога, на його думку, виявляється у створенні таких умов навчання, коли воно стає свідомим, вільним і самостійним. А таким воно може стати тоді, коли метою діяльності педагога є стимулювання цього свідомого учіння. Як вважає Роджерс, гуманне навчання не є методом. Це особлива педагогічна філософія, що формує спосіб життя людини на основі права її вільного вибору, відповідальності за наслідки здійснюваних вчинків, права на радість учіння як творчості.

Важливим чинником педагогічної майстерності є здібності до педагогічної діяльності. Спираючись на дослідження Н. Кузьміної, В. Кан-Калика та інших, можна виокремити такі генеративні здібності до педагогічної діяльності:

- *комунікативність* – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко його розпочати, викликати емоції, "зафарбовані" в радісний настрій у співрозмовника, самому відчувати насолоду, а також задоволення від спілкування;
- *перцептивні здібності* – здатність з найменшими, на перший погляд, непомітними і незначними ознаками відчувати найменші зміни студента. Такі здібності нерідко називають педагогічною

інтуїцією, професійною проникливістю, здатністю психічного сприймання;

- *динамізм особистості* – здатність активно впливати на іншу особу;
- *емоційна стабільність* – здатність володіти собою за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що зумовлюють емоційний зрив;
- *оптимістичне прогнозування* – прогнозування розвитку особи студента на підставі розвитку його кращих рис;
- *креативність* – здатність до творчості, спроможності висувати незвичні ідеї, судження, здатність відходити від рутинного, традиційного.

Основою комунікативних здібностей є сформована установка, яка в психології має назву “готовності до симпатії”. Змістом такої установки є очікування від інших безкорисливих дій стосовно себе. Педагог, що має таку установку, визнає “симпатію”, “любов” такою ціннісною вартістю, яка визнається оточуючими, а також відчуває приємне духовне, фізіологічне збудження, що супроводжує процес спілкування. Комунікативні здібності викладача спрямовані на те, щоб спілкування зі студентами завжди відбувалося в режимі діалогу. Тільки під час діалогічного мовлення викладач і студенти мають можливість конструктивно співпрацювати, під час монологу співпрацювати неможливо.

Структура і функції комунікативних здібностей є доволі складними і різноманітними, що створює труднощі в їх формуванні.

З огляду на те, що вища освіта виконує визначене соціальне замовлення суспільства, викладач є його провідником і організатором, головна функція котрого полягає у відображенні в роботі прогресивних наукових концепцій, теорій, ідей, досягнень національної культури та загальнолюдських цінностей.

-
1. *Выговский Л. С.* Педагогическая психология. М., 1991.
 2. *Вишневецький О.* Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. Львів, 1996.
 3. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Кременя; Авт. кол. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. Тернопіль, 2004.
 4. *Підласий І. П.* Ідеали українського виховання // Рідна школа. 2000. № 2.

5. Савченко О. Я. Цілі і цінності реформування сучасної школи // Філософія освіти в сучасній Україні. Філософія всеукраїнської освіти та стан її розробки в Україні: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. К., 1997.

HUMAN AND NATIONAL VALUES CENTERED EDUCATION IN HIGHER SCHOOL

Nina Lozyns'ka and Kateryna Berkyta

*Ivan Franko National University Of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine
State Financial Academy of L'viv
Kopernik Str.3,UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The paper focuses on students' human and national values that guide their behaviors in different circumstances. It deals with the problem of organizing productive teaching and learning. The authors consider the main principles of education, which define the content, models of instruction in accordance with the main objectives and values of education.

Key words: European higher education area, national aspect of education, value dispositions, national values, human values, principles of instruction in the conditions of higher education Eurointegration.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2005
Прийнята до друку 29.05.2006